

backstage

Ellenpedagógia a tóparton – kiállítás a Néprajzi Múzeumban
2015. március 27.–augusztus 31. Kurátor: Frazon Zsófia
Karas Dávid felvételei

FRAZON ZSÓFIA KUTATÁS ÉS KRITIKAI MŰVELTSÉG

TA múzeumi munkában a kutatás látszólag a színpalak mögött zajlik, mégis sokkal inkább látható, mint az akadémiai szféra más területein. Ez a helyzet abból adódik, hogy a múzeum legerősebb médiuma, a kiállítás nyilvános alkotás, amelybe a múzeumhasználók beléphetnek, vagy – ha erre a múzeum teret és lehetőséget teremt – akár maguk is alakíthatják azt. A színpalak mögötti munka láthatósága, esetleges nyitottsága és alakíthatósága társadalmi és művészeti múzeumi közegben egyaránt működik, és kiterjeszhető más szakágak irányába is.

GYŰJTEMÉNYI KUTATÁS, KURÁTORI KUTATÁS

TA múzeumi kutatások alapkaraktere, hogy múzeumi gyűjteményen alapulnak, felhalmozott tárgyakat és tudást vizsgálnak, gondolnak és rendeznek újra, az ebből nyerhető tudások adják e kutatások lényegét és alapját. A művelt közbeszédben és kultúrafogyasztásban a múzeum azonban sokkal inkább látszik kiállítóhelynek, mint a tudást évszázadok alatt felhalmozó gyűjteménynek. Ebben egészen biztosan a múzeumok is felelősek, hogy nem tudják jól megmutatni az aranyfedezetüket jelentő gyűjteményt, a felhalmozott gyűjteményi tudást, a gyűjteményben végzett mindennapi és intellektuális munkát. Ezek az eredmények csak kitüntetett, ünnepi alkalmakon válnak láthatóvá: például kiállítások eseményszerű terében és az ehhez kapcsolódó nyomtatott kiadványokban. Ha a transzparenszé és nyitottá tett kutatás eszméje, az erről kialakított gondolkodás és beszéd beépül a múzeumi munkába (akár az erre kialakított múzeumi műfajok segítségével), akkor ez rétegzettebbé, egyben izgalmasabbá teheti a múzeumhasználók számára is a múzeumot, érzékelhetőbbé

egészen biztosan a múzeumok is felelősek, hogy nem tudják jól megmutatni az aranyfedezetüket jelentő gyűjteményt, a felhalmozott gyűjteményi tudást, a gyűjteményben végzett mindennapi és intellektuális munkát, ezek az eredmények csak kitüntetett, ünnepi alkalmakon válnak láthatóvá

Nem születik minden kutatói kérdésből önálló kiállítás, publikáció, továbbá egy kutató – ideális esetben – egyszerre több kérdésre is választ keres munkájával, és ezek nem mindig kerülnek át a múzeum látható szegmenseibe, hanem megmaradnak a múzeum belső kutatólaboratóriumában.

a gyűjteményt, láthatóbbá a kutatót és a muzeológust, továbbá dialogikusabbá az e szférák közötti kapcsolatot.

¶ A múzeum a gyűjtés, archiválás, megőrzés és megmutatás eszméjére épül, alapja az archívum és a gyűjtemény, ebből egyenesen következik, hogy a kutatás helye is elsősorban az archívum és a gyűjtemény, amely kiterjeszhető az adott szaktudomány által meghatározott külső terepekre is. A gyűjteményben az egyes tárgyak, tárgycsoportok olyan egymással összefüggő vagy összefüggésbe hozható ágensek, amelyek között a kapcsolatot elsősorban (de nem kizárólagosan) a kutató tudása és felkészültsége teremti meg. Ha ez a kutatói tevékenység nem kapcsolódik közvetlenül kiállításhoz, akkor ez a munka a múzeumhasználók számára nagyrészt láthatatlan. Holott múzeumi közhely, hogy nem születik minden kutatói kérdésből önálló kiállítás, publikáció, továbbá egy kutató – ideális esetben – egyszerre több kérdésre is választ keres munkájával, és ezek nem mindig kerülnek át a múzeum látható szegmenseibe, hanem megmaradnak a múzeum belső kutatólaboratóriumában. Olyan esetek és példák, amelyek például segíthetik újabb kérdések és irányok megfogalmazását, a tudástár kereteinek bővítését. Az egyik megközelítés nem jobb a másiknál. A láthatatlan nem rossz, a látható nem jobb, ezek mintázata és összhangja adja ki azt a tudást, amely a tudományos intézményként működő múzeumok karakterét és erejét adja.

¶ A gyűjteményi feltáró kutatás és az elsősorban kurátori feladatként megjelenő (múzeumi) kiállítási munkához kapcsolódó kutatások azonban gyakran egyáltalán nem választhatók el egymástól. A hétköznapi tapasztalatok mégis azt mutatják, érdemes újra és újra hangsúlyozni, hogy a múzeumi kutatómunka mint átgondolt múzeumi tudományos stratégia

múzeumi közhely, hogy nem születik minden kutatói kérdésből önálló kiállítás, publikáció, továbbá egy kutató – ideális esetben – egyszerre több kérdésre is választ keres munkájával, és ezek nem mindig kerülnek át a múzeum látható szegmenseibe, hanem megmaradnak a múzeum belső kutatólaboratóriumában

nemcsak kiállítások rendezéséhez, oktatáshoz és képzéshez kapcsolódik, hanem például a gyűjtemények ellenőrzését, számbavételét, áttekintését jelentő kötelező revízióhoz, a gyűjtemények fejlesztését szolgáló gyarapításhoz és terep-kutatáshoz egyaránt.

¶ A gyűjteményi kutatás és a kurátori kutatás elválasztása tehát egyszerre lehetséges és lehetetlen eljárás, a közbeszéd szintjén mégis érdemes hangsúlyozni e kutatási módszerek eltérő lehetőségeit, kereteit és az eredmények láthatóságát.

KUTATÁS A KIÁLLÍTÁSON

¶ A múzeumi kutatómunka láthatatlan rétegeinek láthatóvá tétele viszont már évtizedek óta megjelenik a kiállítási gyakorlatban is. Ennek provokatív formái is ismertek (mint például egy nyitott vitrinben üldögélő kurátor vagy kutató, aki mint „beszélő tárgy” közvetlenül ad választ a látogatók műtárgyakra vonatkozó kérdéseire), de ennél általánosabb módszer, amikor az archiválás, leltározás, raktározás jelenik meg a látogatók számára a kiállítás terében (a kiállítótérben dolgozó kutatók, restaurátorok). Ebbe az irányba mutat a gyűjteményi tárgyak, gyűjteményegységek látványraktárba, tanulmányi tárba rendezése, láthatóvá, hozzáférhetővé tétele is, amely azzal az illúzióval szolgál, hogy feltárja, megmutatja, könnyen kutathatóvá teszi az intézmény saját belső rendszerét. Míg az *inside out* megközelítések elsősorban a mindennapi rutint és a műhelytitkokat mutatják meg, beengednek a kulisszák mögé, addig például az úgynevezett *research exhibition* egy olyan műfaji megoldás, amely nemcsak a kutatómunka szerepét hangsúlyozza és mutatja meg a kiállítótérben, hanem nyitott formaként térben és időben tárja fel és engedi be a múzeumhasználókat a múzeumi kutatás intellektuális, rendszerező, a tudásokat és a gyűjteményt alakító múzeumtudományi tevékenységébe. A *research exhibition* gyakran kapcsolódik részvételi és együttműködési gyakorlatokhoz, de nem elválaszthatatlanul. Ami viszont általános jellemzője, hogy alapkaraktere a befejezetlenség, a kérdő

provokatív formái is ismertek (mint például egy nyitott vitrinben üldögélő kurátor vagy kutató, aki mint „beszélő tárgy” közvetlenül ad választ a látogatók műtárgyakra vonatkozó kérdéseire)

nyitott formaként térben és időben tárja fel és engedi be a múzeumhasználókat a múzeumi kutatás intellektuális, rendszerező, a tudásokat és a gyűjteményt alakító múzeumtudományi tevékenységébe

REFORMPEDAGÓGIA ÉS MAGÁNOKTATÁS

A nyaralás négy évvel ezelőtt alakult ki a gyermekek, a gyerekek társadalmi tapasztalata, leveleki Ester pedagógiájának szellemi továbbélése a század első felében kibontakozó Montessori pedagógiai mozgalom. A két világháború közötti Magyarországon megkezdődtek a köztudott reformpedagógiai irányzatok (mint a Montessori és a Waldorff) követői, azokat továbbgondoló magánoktatók és magániskolák. A reformpedagógia szembefordított az általános iskolarendszer nevelési szemléletével, és alapvetően a világot kreatív és élményszerűen felfedező gyerekre összpontosított. A magánoktatás öröme a pedagógiai folyamat részévé vált, célja pedig a társadalmi kreatív, autonóm és motivált polgárrá nevelés volt.

A reformpedagógiai kísérletek korai jelei a nagyvárosi középosztály új igényeit szolgálták ki. Ezt a passzív, urbánus közeget előszörben társadalmi és gazdasági pozíciója, intellektuális és lelkesedési világa, kulturális identitása írta eggyé. A nagyvárosi életmód, a kapitalista termelésből fakadó foglalkozások változása, a „nyugatoság”, a liberális progresszív és a szociáldemokrácia iránti elkötelezettség, a reformpedagógia, a „modern” lírikus és gyermeknevelés iránti érdeklődés, a „nyugatos” irodalom, a kísérleti színház, a modern művelődési társaságok iránti nyitottság – csak néhány azonosított a világgal. A húszas években felbúzó magánoktatás intézményrendszerére a harmincas években fokozott politikai nyomás helyeződött, ekkorra ugyanis az az intézményrendszer nemcsak a városi előbb polgárok gyermekeinek vált menedékké, hanem a felbúzó társadalmi közemből nőtt számba szinte az egyetlen karrierlehetőséget jelentette.

LEVELEKI ESZTER

Leveleki Eszter 1912. október 30-án született Feludgán (ma Tatabánya része). Édesapja Löwenherz Andor vegyértanár, cementgyári igazgató, édesanyja Molnár Julia (Dobos néni) tanítónő volt. Zsidó származású apja 1907-ben vette fel a református vallást. A család egy ága Leveleki predikátorokkal, neves előnévvel rendelkezők. Ötlet Mikszáth Kálmán írta el a gavalléros című kötetében: „Molnár de Leveleki, Mustaján de Leveleki” – írja. Ez az előnév lett 1934-05 Eszter és Józsefné család neve. Eszter lakott Budapesten Hégyesi a Lajos utca 34.-ben járta ki az elemist és a polgárt, majd a Szent György-rend Szent Angéla Tanítóképzőjében kapott jeles miniszteri tanítónői oklevelet 1936-ban.

Ester életjele jellegzetes 20. századi nő életjele: a budapesti közép- és nagypolgárok által fenntartott magánintézmények és filantropia kezdete.

ménységi
gial hiva
10 mag
például
lett a gy
ta gyer
tettek,
Pedagóg
gáttarai
világban
és a b
galmat

R

tek teremtől kiadott alakította ki pedagógiáit. A háború idején a gyermeknevelés világos világba húzódtos vissza (Széchy Gábor evangélikus lelkész megjegyzte). Az ötvenes években a „szociális nevelésére alkalmatlannak” minősítette a pedagógiai állásoktól távoli tartományok tevékenysége a háború után is maradt szorult. Élettörténetében a második világháború utáni kommunista Magyarországon a gyermeknevelési praxis státusza lecsúszott.

„Vidám, okos, szerintem nagyon okos életet életem, amelyben volt munka, volt szórakozás, volt vidámság, volt szomorúság, szóval minden, ami az életéhez kell. Volt élmény. Hogy én a pedagógiai munkámban olyan tudtam lenni, ahogyan voltam, az nagyon sokban köszönhető a szülői háznak, a családi légkörnek, amelyben nevelkedtem.” (Leveleki Eszter)

A HÁBORÚ

„A háború előtt olyan időszakra emlékszem, amikor még nem voltam teljesen tudatos, hanem csak a szülői nevelésnek voltam alávetve. A háború idején a gyermeknevelés világos világba húzódtos vissza (Széchy Gábor evangélikus lelkész megjegyzte). Az ötvenes években a „szociális nevelésére alkalmatlannak” minősítette a pedagógiai állásoktól távoli tartományok tevékenysége a háború után is maradt szorult. Élettörténetében a második világháború utáni kommunista Magyarországon a gyermeknevelési praxis státusza lecsúszott.

„A háború előtt olyan időszakra emlékszem, amikor még nem voltam teljesen tudatos, hanem csak a szülői nevelésnek voltam alávetve. A háború idején a gyermeknevelés világos világba húzódtos vissza (Széchy Gábor evangélikus lelkész megjegyzte). Az ötvenes években a „szociális nevelésére alkalmatlannak” minősítette a pedagógiai állásoktól távoli tartományok tevékenysége a háború után is maradt szorult. Élettörténetében a második világháború utáni kommunista Magyarországon a gyermeknevelési praxis státusza lecsúszott.

A PEDAGÓGIA

„Pedagógiai életem során sokat tanultam az apámtól, aki mindig is példaképem volt. A háború idején a gyermeknevelés világos világba húzódtos vissza (Széchy Gábor evangélikus lelkész megjegyzte). Az ötvenes években a „szociális nevelésére alkalmatlannak” minősítette a pedagógiai állásoktól távoli tartományok tevékenysége a háború után is maradt szorult. Élettörténetében a második világháború utáni kommunista Magyarországon a gyermeknevelési praxis státusza lecsúszott.

CSALÁDI ISKOLA

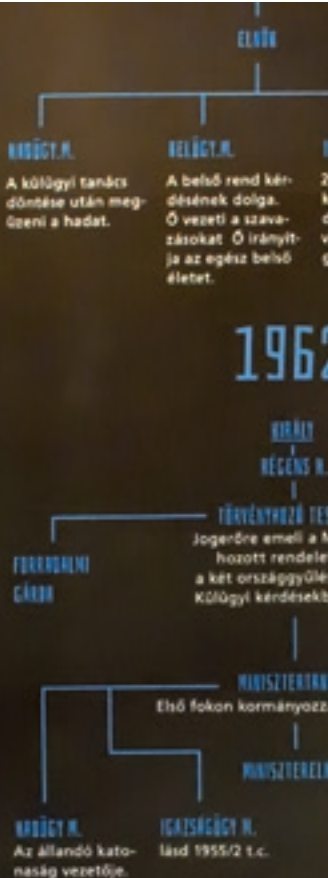
„Márta néni, a háború idején a gyermeknevelés világos világba húzódtos vissza (Széchy Gábor evangélikus lelkész megjegyzte). Az ötvenes években a „szociális nevelésére alkalmatlannak” minősítette a pedagógiai állásoktól távoli tartományok tevékenysége a háború után is maradt szorult. Élettörténetében a második világháború utáni kommunista Magyarországon a gyermeknevelési praxis státusza lecsúszott.

„Márta néni, a háború idején a gyermeknevelés világos világba húzódtos vissza (Széchy Gábor evangélikus lelkész megjegyzte). Az ötvenes években a „szociális nevelésére alkalmatlannak” minősítette a pedagógiai állásoktól távoli tartományok tevékenysége a háború után is maradt szorult. Élettörténetében a második világháború utáni kommunista Magyarországon a gyermeknevelési praxis státusza lecsúszott.

... a monarchiát minisztériumok és törvények segítségével működtették, melyeket írásban rögzítettek. Ennek a szimbolikus hierarchiának volt része minden bányai polgár, az óvodáskorúaktól a gimnazistáig.

A bányai hierarchiában magas tisztséget töltöttek be Eszter néni közvetlen segítői, a szobafőnökök: azok a „klóregedett” nyaralók, akik klasszúságukkal érdemelték ki, hogy tizenhat-tizenhét évesen gondoskodjanak a kisebbekről, és hétköznapi szervezési feladatokat lássanak el. Az ő privilégiumuk volt továbbá a keretjátékok kitalálása és a bányai újság szerkesztése is. A nyár kezdetén a gyerekek többsége bányai nevet kapott, sokan ma – már feledttként – is így szólítják egymást. A közösség kétharmad része fiú volt (életkortól függően: bocsok és medvék), egyharmada pedig (korfüggetlenül boszínak nevezett) lány.

1962

a research exhibition tehát a kutatási folyamat egy állomása, annak fontos epizódja, tudományos és kutatói kísérlet, amelyben a kutató a kiállítóterben megosztja azt a tudást és anyagot, amellyel még maga is dolgozik

hangsúly és a nyitott forma, a legizgalmasabb eredménye pedig épp a nyitvatartása közbeni változás, az út, amit a nyitás és a zárás között megtesz, majd a munka folytatásának kijelölése. A research exhibition tehát a kutatási folyamat egy állomása, annak fontos epizódja, tudományos és kutatói kísérlet, amelyben a kutató a kiállítóterben megosztja azt a tudást és anyagot, amellyel még maga is dolgozik, vállalja a bizonytalanságot, a befejezetlenséget, emellett kíváncsi a nézők reakcióira, kommentárjaira (hiszen mi másért helyezn el egy kiállítóterben), a kiállítás mint folyamat pedig érdemben változtathat a munka irányán, újabb kérdéseket és észrevételeket illeszthet a kutatásba, új és más reflexiók és nézőpontok illesztését is vállalja és inspirálónak tartja.

- ¶ Kutatás a múzeumban, a kutatás a kiállításban tehát létrehozhat önálló műfajokat, fogalmakat, tudományos beszédmódot, olyanokat, amelyek a múzeumi tevékenység sajátjai lesznek, egyben tágítják a tudományos kutatás tereit, láthatóvá és hozzáférhetővé teszik a tudást szélesebb közönség számára is, ezzel izgalmas átjárást hozhatnak létre a tudományos/akadémiai tudás és a mindennapi, tapasztalati tudás eltérő regiszterei között. Ezen átjárások megteremtésében pedig a múzeum kiváló terepnek mutatkozik.

tágítják a tudományos kutatás tereit, láthatóvá és hozzáférhetővé teszik a tudást szélesebb közönség számára is

KURÁTORI/TUDOMÁNYOS KUTATÁS ÉS MŰVÉSZI KUTATÁS

- ¶ A deponálás és az exponálás múzeumi közegében a kutatói kérdések, a források, a terep, az interpretáció, az eredmények elrendezése egyaránt fontos eljárások, amelyben egymástól nagyon eltérő kutatói intenciók érvényesülhetnek. Ebben a folyamatban válhat egy műalkotás vagy egy hétköznapi tárgy

*A láthatatlan nem rossz, a látható nem jobb,
ezek mintázata és összhangja adja ki azt
a tudást, amely a tudományos intézményként
működő múzeumok karakterét és erejét adja.*

intellektuális kalanddá, megfejtendő vagy megfejthető történetté. Mára egyre inkább érzékelhető, hogy ez interdiszciplináris munka – különösen a társadalmi és a művészeti múzeumok közegében, kortárs tárgyak és kortárs alkotások értelmezésében vagy akár létrehozásában.

¶ A múzeumban végzett, valamely diszciplínához kapcsolódó tudományos kutatás esetében erősebben és módszeresebben érvényesülnek az adott tudomány szak módszertani keretei és lehetőségei, mint például a terepmunka, az anyagvizsgálat, a történeti források összehasonlító elemzése stb. Viszont a tárgyakra, forrásokra és jelenségekre irányuló kutatás igénye és lehetősége a művészeti munka, az önálló alkotás létrehozásának folyamatában is gyakran megjelenik mint alkotói ambíció, mint az alkotás előzménye vagy módszere. A művészet, az alkotás és a kutatás összekapcsolódása nem új keletű gyakorlat, akár Leonardo da Vinci életművéig is visszavezethetjük, de mint művészeti kritikai gyakorlat a társadalomtudományok és a kritikai művészet '68 utáni időszakához köthető. Ezt követően erősebben hatottak egymásra a társadalomtudományi és művészi megközelítések, egyre több társadalmi problémára született művészi válasz, a művekkel együtt pedig a galériaterekbe, a múzeumok kiállítótereibe és gyűjteményekbe is átkerültek művészi kutatásokból származó, gyakran nagyon eltérő megoldások és válaszok.

¶ A művészi munka, a művészi kutatások interdiszciplináris beágyazottsága, a tudományos kutatás és a művészi tevékenység közeledése, a művészi gondolkodás mint kutatás nemcsak az egyes alkotások, alkotók gyakorlatának felpezsdítésére vagy új alapokra helyezésére vált alkalmassá, hanem a módszerek és a megközelítések kreatív és konstruktív keveredésével is jártak. Viszont a művészi kutatás és a tudományos kutatás céljai nem feltétlenül egyezők. Míg a tudományos kutatásban a kutató valamely szakterület vagy egymással összefüggésbe hozható szakterületek módszertani eszközeivel vizsgál és elemez tárgyakat, terepeket és jelenségeket, ebből hoz létre kérdéseket, válaszokat és értelmezéseket, fogalmaz meg következtetéseket, addig a művészi kutatás lényegesen szabadabban kezeli a módszertant, a teóriát. Ez azért

a művészet, az alkotás és a kutatás összekapcsolódása nem új keletű gyakorlat, akár Leonardo da Vinci életművéig is visszavezethetjük, de mint művészeti kritikai gyakorlat a társadalomtudományok és a kritikai művészet '68 utáni időszakához köthető

a művészi kutatás és a tudományos kutatás céljai nem feltétlenül egyezők

„Mozdánk nagyon sok tehetséges és különleges
gyermek jött le. Olyan későbbig alakult ki, amely nem fele-
ragta őket, hanem kiteljesítette a személyiségüket.
lága rovására.” (Sára Leóvá Leng)

„Mozdánk nagyon sok tehetséges és különleges
gyermek jött le. Olyan későbbig alakult ki, amely nem fele-
ragta őket, hanem kiteljesítette a személyiségüket.

**Tehetséges gyerekeink-
ból híres úszó, sporto-
ló, mérnök, újságíró,
rendező, diplomata,
karmester lett. Arra is
vigyáztam, hogy a kü-
lönc gyerekeket ugyan-
olyannak tekintsem,
mint a többit.**

Ő persze nem olyan, mint a többi, de minden
gyerekekkel szemben ugyan, hogy egy ilyen is,
mint a többi gyerek, és köztük kell lennie az
osztályban, amikor eszik.” (László Székely)

A múzeum pedig olyan közeget teremthet e párbeszédnek számára, amely egyszerre tudja megmozgatni a tudományos és a művészeti kutatás terepét, a felhalmozott gyűjteményi tudást ugyanúgy, mint az erre adott kortárs reflexiókat.

lehetséges, mert nem ez az elsődleges módszere és célja, hogy módszertant vagy teóriát hozzon létre, hanem egy alkotást, amely speciális tudáson alapul, kognitív és művészi eszközöket és intenciókat egyaránt mozgat, majd mindezt egy választott alkotási forma / műfaj kereteire fordítja. Ez az alkotás nem ad feltétlenül megoldást, hanem egy művészi kérdést és alkotást tesz láthatóvá.

- ¶ Ezek a célok abban az esetben is különböznek egymástól, ha első látásra nem, alig vagy nehezen választhatók el egymástól a tudományos és a művészi kutatás gyakorlatai. A művészi intenció, a fikció, a kritika, a kontextusteremtés, az értelemadás, az érzelmek és az alkotás mint megoldás olyan eltéréseket eredményeznek, amelyek a kritikai szellem és gondolkodásmód mellett is teljesen más kutatói közeget teremtenek a tudomány és a művészi alkotás számára.
- ¶ Ami viszont izgalmas ezekben a közegekben, amikor találkoznak egymással, párbeszédbe, vitába, kommentárba bonyolódnak, a nézőket pedig arra tanítják, hogy elfogadják és megértsék a nézőpontok különbségét, a különbségekben rejlő lehetőség erejét. A múzeum pedig olyan közeget teremthet e párbeszédnek számára, amely egyszerre tudja megmozgatni a tudományos és a művészeti kutatás terepét, a felhalmozott gyűjteményi tudást ugyanúgy, mint az erre adott kortárs reflexiókat.
- ¶ A kutatás mint misszió, mint munka, mint alaptevékenység tehát minden részletében áthatja a múzeumok világát, a múzeumról, az archívumról és a gyűjteményről való gondolkodás idejét és terét. A kutatás és az erről kialakított közérthető beszéd pedig jól integrálható a múzeumi kritikai műveltség mindennapi tapasztalatai közé.

(Önidézet) John Steinbeck ironikus szavai egy Myron Davis fényképezte fürdőző Capa-portréval és Susana Fortes *Robert Capára várva* című könyvével találkoztak a Nemzeti Múzeumban és alkottak együtt jelentéshordozó installációt – és fotogén olvasókuckót – a *Robert Capa / A Játékos* című kiállításon (2013)
Fotó: Kardos Judit / MNM